HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF HADITH STUDIES/مجلة بحوث الحديث
IX × 1 × 2011

Hadisin Senediyle Nakledilmesi İlmî Sorumluluğu Ortadan Kaldırır mı?

"Does the Scientific Responsibility Disappear by Giving the Referential Sources of the Hadīth?"

Halil İbrahim KUTLAY, Yard. Doç. Dr. *

Abstract: In the article; the scientific value of the following traditional rule which is common among the hadīth scholars "He who cites the hadīth with its isnad, transfers the scientific responsibility to you/مَن أسنَد لَك فقد أحالَك" is questioned and it is emphasized that aforementioned rule is acceptable when the reliability of the narrators in the chain of transmission (isnād) is well known. However, in later periods when the science of the transmitters of the hadīth is rather weak, it is of great essentiality to indicate the degree of the hadīth clearly and it is not enough to convey the isnād solely. Furthermore, whatever period it is, it is laid stress upon the danger and the responsibility of settling with the isnād without mentioning the degree in "very weak" and "mawdhū (fabricated)" ahādīth and "Isrāiliyyāt" which are clearly contradictory to the Qor'ān and Sahīh Sunnah. It is expressed in the article that in our day as well the scientific responsibility does not disappear by giving the referential sources of the hadīth, and it is important to use clear and explicit statements about the degree of the hadīth.

Citation: Halil İbrahim KUTLAY, "Hadisin Senediyle Nakledilmesi İlmî Sorumluluğu Ortadan Kaldırır mı?" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi* (*HTD*), IX/1, 2011, pp. 25-46.

Key word: Isnād, riwāyah, naqd al-hadīth, ilm al-rijāl.

I. Giriş

Hadisleri güvenilir bir yolla nakletme, ilmî emanete riayet etme ve hadislere yalan karışmasını engelleme amacıyla ilk dönem hadis âlimleri, hadisleri aldıkları üstatlarından itibaren hadisin ilk kaynağı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşıncaya kadar 'sened' adı verilen bir nakil zinciri ile rivâyette bulunmuşlar; bu nakil zincirinin kesintisiz olmasına ve bu zincirde yer alan râvîlerin güvenilirliğine büyük önem vermişlerdir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi halilkutlay@hotmail. com

Hadislerin nesilden nesle güvenilir râvîler kanalıyla senedleriyle nakledilmesi anlamındaki 'isnad sistemi', ehliyetsiz ve liyakatsiz kimselerin hadis rivâyet etmesini ve hadislere yalan haberler karışmasını büyük ölçüde önlemiştir. Ehl-i Sünnet dışı fırkaların faaliyetlerine karşı koymada isnad büyük rol oynamış, bâtıl yorumları desteklemek için rivâyet edilen birçok hadis, isnadlarında "çok zayıf" ve "yalancı" râvîlerin bulunması sebebiyle "mevzû hadis"[1] olarak kabul edilmiştir.

Hadisin güvenilir râvînin güvenilir râvîden Allah Resûlü'ne (s. a. v.) kadar kesintisiz olarak senediyle nakletme uygulaması (isnad),[2] İslâm ümmetine has bir uygulamadır. Hadis naklindeki titizlik ve hassasiyet, önceki ümmetlerdeki rivâyet nakillerinde görülmemiştir.[3] Nakledilen her haberin nesilden nesle güvenilir râvîler kanalıyla nakledilmesi, nakledilen habere verilen önem ve değerin açık ifadesi, ilmî emanete riayet anlayışının ve rivâyetlerde seçici davranmanın gereğidir. Hadisleri nakletmedeki hassasiyet, Allah Resûlü'nün mirası olan sünnet-i seniyyeyi koruma gayretinin eseridir.

Haberin doğruluğunun tespiti, haber metninden önce bu haberi nakledenlerin güvenilirliğinin değerlendirilmesiyle mümkündür. Bu da ilk kaynağa varıncaya kadar arada geçen bütün vasıtaların derinliğine incelenmesiyle temin edilebilir. Bu yolla yalancıların, iftiracıların, ehliyetsiz ve liyakatsiz kişilerin temel İslâm kaynaklarıyla oynamalarına engel olunacaktır. Bu bağlamda isnadın önemi ve rolüne temas eden hadis âlimleri, Allah Resûlü'nün hadislerinin sâfiyeti ve berraklığının bu metotla korunduğunu ifade etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî (v. 161/778) bu konuda: "İsnad mü'minin

---

1 "Mevzû Hadis" Hz. Peygamber'e (s. a. v.) nisbet edilen asılsız, uydurma, yalan sözdür. (Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh *eş-Şehrezûrî, Ulûmu'l-Hadîs,* thk. Nuruddîn Itr, III. bsk. , Beyrut: Dâru'l-Fikr 1418/1998; Süyûtî, Celalüddîn Ahmed b. Ebû Bekr, *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî,* thk. Bedî' es-Seyyid el-Lahhâm, I. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib 1426/2005).

2 Raşid Küçük,"İsnad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2001, XXIII, 154-159.

3 İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Sa'îd el-Endelüsî, *el-Fisal fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal,* I. bsk. , Kahire: Matbaatü'l-Edebiyye 1317/1900, II, 81; İbn Kesîr, İsmâil b. 'Umer, el-*Bâ'isü'l-hasîs Şerhu İhtisari Ulûmi'l-hadîs,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, I. baskı, Riyad: Mektebetü'l-Maâ'rif 1417/1996, s. 178; Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî,* II, 49; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs,* I. bsk. , Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye 1403/1983, III, 3; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye,* thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, I. bsk. , Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî 1412/1991, II,723; Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy b. Muhammed, *el-Ecvibetü'l-fâdıla,* thk. . Abdülfettâh Ebû Gudde, II. bsk. , Kahire 1404/1984, s. 26; Osman Güner, "Haberin Kaynağına Ulaşmada İsnadın Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Samsun, 1999, sayı 11, s. 56

silahıdır. Yanında silahı olmayan, ne ile nasıl çarpışacak?"[4] derken; Abdullah b. Mübârek (v. 181/797) ise: "İsnad dindendir. İsnad olmasaydı, herkes din adına dilediğini söylerdi,"[5] demiştir. Öte yandan senediyle nakledilmeyen hadisler, İslâm tarihi boyunca ilim erbabı arasında kabul görmemiş, senedsiz hadis nakleden kimseler şiddetli uyarılar ve tenkitlerle karşılaşmışlardır. İbn Şihab ez-Zührî (v. 124/741); bir hadisi naklederken senedini zikretmeyen İbn Ebî Ferve'yi (v. 136/753),

> "Ne oluyor? Allah seni kahretsin! Allah'a karşı ne kadar da cür'etkârsın! Hadisin senedini nakletmiyorsun. Bize ipi kulpu olmayan hadisleri nakliyorsun![6]

şeklinde sert ifadelerle eleştirmiş; Sem'ânî (v. 562/1166) ise hadislerin sahîh senedlerle güvenilir kişilerin rivâyetiyle nakledilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

> "Allah Resûlü'nün mübârek sözleri mutlaka nakledilmelidir. Bunların sıhhati, ancak sahîh isnadla anlaşılabilir. İsnadda sıhhat ise güvenilir kişinin güvenilir kişiden rivâyetiyle bilinebilir,"[7]

İsnad, nakle dayalı bilgilerin ilmî ciddiyetle kontrol edilebilmesi ve bunun sonucu olarak kabul edilip edilmemesi imkânını veren önemli bir vesiledir. İsnadın sağlıklı olması, haberin doğruluğunun tespiti açısından dikkate alınan ilmî bir ölçüdür.

II. Hadisin Derece Belirtilmeksizin Sadece Senediyle Nakledilmesi Geleneği

İlk dönem muhaddisleri isnada büyük önem atfetmişler, hadislerin isnadında geçen râvîleri her açıdan ayrı ayrı incelemeye büyük özen göstermişler, hadisi ilk kaynağından en doğru şekilde alabilmek için uzun ve yorucu ilmî yolculuklara katlanmışlardır.

Hadislerin senedleriyle nakledildiği erken dönemde muhaddisler, senedde geçen râvîleri güvenilir olup olmama açısından değerlendirmişler, telif ettikleri hadis kitaplarına aldıkları hadisleri genellikle sadece senedleri ve metinleriyle zikretmekle yetinerek, râvîleri mümkün olduğu kadar yakından tanıdıkları için, hadislerin kabul ve red açısından derecelerini ifade etmeye gerek

---

4 Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdadî, *Şerafü ashâbi'l-hadîs,* thk. Muhammed Said Hatiboğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Matbaası 1971, s. 42; Sem'ânî, Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr, *Edebü'l-imlâ ve'l-istimlâ,* Beyrut 1401/1981, s. 4; Süyûtî, *Tedrîb:* 2/50; Abdülfettâh Ebû Gudde, *el-İsnâdü mine'd-dîn,* I. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kalem 1412/1992, s. 19.

5 Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Cami'u's-sahîh,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul: Çağrı Yayınları 1401/1981, Mukaddime 7; Hatîb, *Şeref,* s. 42; Süyûtî, *Tedrîb:* II, 50; Ebû Gudde, *el-İsnâd,* s. 17.

6 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîysâbûrî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs,* Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye 1356/1939, s. 6; Ebû Gudde, *el-İsnâd,* s. 19.

7 Sem'ânî: *Edebü'l-imlâ,* s. 4; Ebû Gudde, *el-İsnâd,* s. 19.

görmemişlerdir. Erken dönem hadis kaynaklarında hadislerin sadece senedleriyle nakledilmesi geleneği hâkim olmuş, sened ve metin hakkında hüküm verilmemiş, ancak hadis senedinde yer alan râvîlerin güvenilirlik dereceleri hakkında müstakil "cerh ve ta'dîl" eserleri telif edilmiştir.

Sadece sahîh ve makbûl hadisleri derleme amacıyla telif edilen Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh* adlı eserleri gibi temel hadis kaynaklarında bu durum her ne kadar bir problem olarak görülmese de, sonraki dönemlerde râvîlerinin güvenilirlik açısından zâfiyetini bile bile zayıf, çok zayıf hatta mevzû hadisleri senedleriyle nakleden fakat dereceleri hakkında "sükût" eden hadis âlimleri olmuştur. Bu çeşit gayr-i makbûl hadislerin zâfiyet derecelerini bilerek bu hadisleri kitaplarına alan âlimler arasında ricâl ilmi konusunda söz sahibi otoriteler de bulunmaktadır. Erken dönem muhaddislerinin bu uygulamalarının sebebi olarak *"Hadisi senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur/*من أسند لك فقد أحالك" şeklindeki bir kuraldan söz edilmiştir.

İlk defa kim tarafından dile getirildiğini ve kullanıldığını tespit edemediğimiz bu kuralın, araştırmalarımız sonunda en eski kaynak olarak İbn Abdilberr'in (v. 463/1071) *et-Temhîd*'inde yer aldığını tespit etmiş bulunuyoruz.[8] İbn Abdilberr, mürsel hadis ile müsned hadis arasında yaptığı karşılaştırmada; güvenilir râvîlerin naklettiği "mürsel" hadislerin; "müsned" hadislerden daha evlâ olduğunu ifade eden bazı Malikîler tarafından bu kuralın kullanıldığını ifade etmektedir. Daha sonra Alâî (v. 761/1359) *Câmi'u't-tahsîl*, Süyûtî (v. 902/1496) *Tedrîb*, Sehâvî (v. 902/1496) *Şerhu't-Takrîb* ve *Fethu'l-muğîs*'de, Aliyyü'l-Kârî (v. 1014/1605) *Şerhu Şerhi Nuhbe* kitabında "Mürsel" konusunda mürsel hadis ile müsned hadisi karşılaştırırken; "bazıları şöyle demiştir," ifadesiyle bu kuralı nakletmişlerdir.[9] Sonraları bu ifade, hadis âlimleri arasında bilinen, sık sık tekrarlanan ve yaygın olarak

---

[8] İbn Abdilberr, Ebû 'Umer Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî, *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta minel-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, I. bsk. , 1387/1967,II, 3; İbn Abdilberr'in ifadesi aynen şu şekildedir:

"قالت طائفة من أصحابنا: "مراسيل الثقات أولى من المسندات، واعتلوا بأن من أسند لك فقد أحالك على البحث عمن سماه لك. "

[9] Salahuddîn Ebû Sa'îd Halîd b. Keykeldî el-Alâî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Cami'u't-tahsîl fî ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Silefî, Beyrut 1406/1986, s. 10; Süyûtî, *Tedrîb*: 1/218; Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî, *Şerhu't-Takrîb ve't-teysîr*, thk. Ali b. Ahmed el-Kindî el-Merâr, I. bsk. , Abudabi: Müessesetü Beynûne lin-Neşr 1428/2007, s. 106, *Fethu'l-mugîs:* I, 140; Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî, *Şerhu Şerhi Nuhbe*, thk. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm, Beyrut: Dâru'l-Erkam 1416/1995, s. 406.

kullanılan bir 'kaide' hâline gelmiştir.[10]

Hadis ilimlerinde en önemli konu, hadisler hakkında hüküm verilmesi bir başka ifadeyle kabul ve red açısından hadis derecelerinin belirtilmesidir. Hadisleri senedleriyle nakleden bazı muhaddisler, bu hadislerin kabul ve red açısından derecelerini ayrıntılı bir şekilde bildirirken, bazıları ise hadis hakkında hüküm vermede yardımcı olması amacıyla hadisleri sadece senedleriyle zikretmeyi yeterli görmüşlerdir. Bir başka ifade ile hadislerin derecelerinin belirtilmesi konusu, bütün muhaddislerce önem verilen bir mesele kabul edilmiş; ancak bu konuda beyân ve sükût metodu şeklinde iki ayrı uygulamaya gidilmiştir.

(a) Beyân metodu, hadislerin derecelerinin açık ve net ifadelerle belirtilmesi uygulamasıdır. Sahîh hadislerin *sıhâh* kitaplarında, mevzû hadislerin *mevzûât* kitaplarında müstakil olarak derlenmesi, ya da Tirmizî'nin (v. 279/892) *Sünen*'inde görüldüğü üzere; hadisin senedi ve metniyle birlikte nakledilmesinin ardından kabul veya red açısından derecesinin belirtilmesi şeklindeki bu uygulama, ilim ehlinden beklenen ve takdirle karşılanan bir uygulamadır.

(b) Sükût metodu ise, çalışmamızın da konusunu teşkil eden, bir hadisi senediyle zikretmenin o hadisin derecesini açıkça belirtmeye gerek bırakmayacağı düşüncesiyle; hadislerin derecelerine hiç temas edilmemesi, sadece senedlerinin belirtilmesi ile yetinilmesi şeklindeki uygulamadır.

Meselâ meşhur tarihçi, muhaddis, fakîh ve müfessir İbn Cerîr et-Taberî (v. 310/923), hadis ilimleri hakkında mütehassıs olduğu halde *Tefsîr* ve *Târîh*'inde bu ikinci metodu benimsemiştir. Ezher Üniversitesi hadis ve tefsir hocalarından Muhammed Hüseyn ez-Zehebî (v. 1397/1977), Taberî'nin *Tefsir*'deki rivâyetleri hakkında şu değerlendirmelerde bulunur:

> "Taberî, her ne kadar *Tefsîr*'inde rivâyetleri senedleriyle zikretmeyi ilke olarak benimsemişse de isnadların **sahîh** veya **zaîf** olduğunu genellikle belirtmemektedir. Çünkü Taberî, hadis usûlünde nakledilen; "Hadisi sana senediyle nakleden kişi; sened ricâlini, onların cerh ve ta'dîl durumlarını sana havale eder," şeklindeki kaideye göre bu uygulamasıyla sorumluluktan kurtulduğu görüşünü benimsiyordu. "[11]

Zürkanî de (v. 1367/1948), Taberî tefsirinden söz ederken müellifin bu konuda "mazûr" olduğunu şöyle ifade etmektedir:

---

[10] Iyâde b. Eyyûb Kübeysî, "Tefsiru'l-Hâzin ve'l-İsrâiliyyât", *Havliyyetü'l-Câmi'atil-İslâmiyye*, Pakistan İslâmâbad İslâm Üniversitesi, 1414/1994, II/2, s. 37–70. http://www.tafsir. net/vb/showthread. php?t=2987 (erişim tarihi: 01. 05. 2011) s. 37; Münkız b. Mahmûd Sekkâr, *Tenzîhü'l-Kur'âni'l-Kerîm an deâvi'l-bubtılîn*, http://www. saaid. net/book/open. php?cat=88&book=5737 (erişim tarihi: 01. 05. 2011), s. 14

[11] Muhammed es-Seyyid Hüseyn ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsir ve'l-hadîs*, IV. bsk, Kahire: Mektebetü Vehbe 1411/1990, 1/212.

"Taberî, hadisleri sahîh olmayan isnadlarla zikretmekte, sonra da sahîh olmadığına dikkat çekmemektedir. Bu konudaki mazereti, onun zamanında seneddeki râvîlerin durumlarını bilen insanların çokluğudur."[12]

Gerçekten Taberî'nin yaşadığı hicrî dördüncü asır, hadis âlimlerinin râvîler hakkında derin bilgiye sahip oldukları, râvîleri bütün yönleriyle tanıma amaçlı eserlerin de yaygın olarak telif edildiği asırdı. Bu asırda ilim ehli arasındaki yaygın kanaat, hadisi senediyle nakletmenin onun durumunu anlatmada yeterli olacağı kanaati idi.

Hadis ricâli arasında zayıf veya çok zayıf râvîlerin yanında; günlük hayatta ya da hadis rivâyetinde yalancılıkla suçlanan dolayısıyla rivâyet ettikleri hadisleri reddedilen bazı râvîler bulunmaktadır. Bu râvîlerin naklettikleri bazı hadisler, *Târîhu't-Taberî, Târîhu Bağdâd, Hilyetü'l-evliyâ* gibi bazı kaynaklarda dereceleri belirtilmeksizin ancak senedleriyle yer almaktadır.

Güvenilir bir muhaddisin kitaplarında yer alan bütün hadislerin sahîh veya makbul olduğu, ya da kitaplarında yer alan hadislerin müellif tarafından sahîh kabul edildiği için zikredildiği düşünülmemelidir. Nitekim merhum Abdülfettâh Ebû Gudde (v. 1417/1996); ilim, imâmet, emânet ve diyânetine güvenilen Taberî'nin *Tefsîr*'inde, *Târîh*'inde ya da hadisle ilgili bir eserinde senediyle bir hadisi nakletmesinin; bu hadisi kesin olarak sabit gördüğü ya da onun nezdinde bu hadisin sahîh olduğu anlamına gelmeyeceği görüşündedir.[13] Bizzat Taberî de *Târîh*'inde zikrettiği hadisleri makbul deliller olarak zikretmediğini açıkça ifade etmekte ve bu durumu *Târîh* kitabının mukaddimesinde şöyle açıklamaktadır:

"Biz bu kitabımızda yer alan hadisleri zikrederken bu hadislerle ihticâc (delil olarak kabul etme) amacı taşımıyoruz."[14]

Birçok kaynakta yer alan zayıf hadisler, müellifleri tarafından sadece tarihî bir birikimin zayi edilmemesi, ilmî mirasın bir emanet olarak korunması adına bu kitaplarda yer almıştır. Bu anlayışa göre; her yanlış çizilseydi, belki de birçok doğruların üzeri de fark edilmeden çizilmiş olabilirdi. Yanlış olan ya da yanlış olduğu zannedilen rivâyetler ilk kalemde çizilmemeli, bu rivâyetler titiz bir incelemeye tabi tutulmak üzere râvîleriyle birlikte aynen nakledilmelidir.

İbn Cerîr et-Taberî, kitabına aldığı zayıf veya merdûd rivâyetlerin kitabında yer almasının sebebini "ilmî emanete riâyet" olarak açıklamakta ve bu rivâyetleri kitabına alırken sahîh olarak kabul ettiği için almadığını açıkça belirtmektedir:

---

[12] Muhammed Abdül'azîm ez-Zürkanî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed İsâ el-Ma'saravî, I. bsk, Beyrut: Dâru's-Selâm 1424/2003, s. 400.

[13] Ebû Gudde, *el-İsnâd*, s. 96–97; Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 93 (dipnot).

[14] Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Dâru'l-Maarif 1387/1967, I,4.

"Bu kitabımda yer alan hiçbir açıdan sıhhati bilinmeyen, okuyucusunun yadırgayacağı ya da dinleyicisinin kulağını tırmalayacak birtakım haberler bizim tarafımızdan nakledilmiş değildir. Bunlar nakledenler tarafından bize iletilmiş haberlerdir. Biz sadece bize edâ edildiği şekliyle edâ ettik."[15]

Muhibbüddîn el-Hatîb (v. 1391/1969) ise *el-Ezher* dergisinde yayınlanan bir makalesinde ilk dönem âlimlerinin kitaplarına aldıkları zayıf hadisleri "delilleri toplama" amacıyla aldıklarını, Taberî'nin *Târîh* ve *Tefsîr*'indeki uygulamasını da buna örnek olarak vermektedir:

"Taberî ve onun tabakasındaki güvenilir muhakkik âlimler, zayıf haberleri îrâd etme konusunda hâkimler gibidirler. Hâkimler, bir davayı araştırmak istediklerinde bazı delillerin çürük veya zayıf olduğunu bilmelerine rağmen o dava ile ilgili ellerine ulaşan bütün delil ve şahitleri toplarlar. Zira hâkim, her delili durumuna göre değerlendirecektir. Taberî gibi selef âlimlerimiz arasında yer alan büyük muhaddisler, göz ardı ettikleri takdirde bazı açılardan da olsa ilmî önemli bir noktayı kaybetme endişesiyle nakleden kişinin zayıf olduğunu bildikleri halde rivâyet ettiği herhangi bir haberi göz ardı etmezlerdi. Ancak haberi nakleden râvîlerin güvenilir veya zayıf olması noktasında haberin kuvvetli olup olmadığını okuyucunun bilmesi için her haberi râvîsine nisbet ederek naklederlerdi."[16]

Hadis ilimleri konusunda derin bilgisi olan, bu konuda birçok eser telif eden seçkin muhaddislerden biri olan ve eserlerinde mevzû hadis nakletmeme konusunda titiz davranan el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), bu konuda şöyle demiştir:

"Muhaddis, mevzû haberlerden, bâtıl, asılsız hadislerden hiçbir şey rivâyet etmemelidir. Bunu yapan kimse apaçık bir günahla döner ve yalancılar içerisine girer."[17]

Ancak el-Hatîb el-Bağdâdî, mevzû hadisler hakkında gösterdiği bu hassasiyeti "zayıf" veya "çok zayıf" hadisleri nakletmeme konusunda gösterememiştir. Bunun da sebeplerinden biri, hadis âlimleri arasındaki; *"Bir hadisi sana senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur"* şeklindeki o meşhur kuraldır. el-Hatîb el-Bağdâdî'nin, eserlerinde senediyle zikrettiği hadisler arasında "zayıf" ve "çok zayıf" hadislerin yer alması, bile bile bunların derecelerini bildirmemesi konusunda çağdaş hadis münekkidlerinden Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî (v. 1420/1999) makul ve makbul tespitler yapmaktadır. Elbanî, tahkîkini yaptığı el-Bağdâdî'nin *Iktidâ'u'l-'ilmi'l-amel* adlı eserinin mukaddimesinde bu konuya şu ifadesiyle dikkat çekmektedir:

"Müellif (el-Hatîb el-Bağdâdî), hadisin sahîhini sahîh olmayanından ayırt etme konusunda bu kadar yüksek ilmî bir mertebede olduğu hâlde neden bu kitabını ve diğer kitaplarını çürük

---

15 Taberî, *Târîh:* I, 4.

16 Muhıbbüddîn b. Ebi'l-Feth b. Abdülkâdir el-Hatîb, "el-Merâci'u'l-ûlâ fî târîhınâ", *Mecelletü'l-Ezher*, XIV, 214.

17 Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*: I, 254.

hadislerle doldurmuştur? Buna verilecek cevap şudur: Hadis âlimlerince geçerli bir kurala göre; muhaddis bir hadisi senediyle zikrettiğinde ilim adamına o hadisle birlikte onun sahîh olup olmadığını ayırt etme imkânını elde edeceği vesileyi -yani hadisin senedini- sunduğu takdirde üzerindeki mesuliyet kalkar, artık bu hadisi rivâyet etmesinde hiçbir sorumluluğu kalmaz. Evet, evlâ olan her hadisin ardından onun sıhhat ve zayıflık açısından derecesinin belirtilmesidir. Fakat gerçek şudur ki, bu durum herkes için ve bütün hadisler için burada zikredilmesine yer olamayacak birçok sebepler dolayısıyla mümkün olmamaktadır. "[18]

Elbânî, daha sonra hadis tahrîcindeki en önemli unsurun, hadisin bilinen bütün senedlerinin bir arada toplanması olduğunu, her ilim adamının buna her zaman imkân ve fırsat bulamayacağını ifade etmekte ve şöyle demektedir:

"Bu konuda en önemli sebebi zikretmek isterim. O da birçok hadisin sıhhat veya zayıflığının, ancak rivâyet yolları ve zincirlerinin bir arada toplanmasıyla mümkün olabileceğidir. Bu durum, hadisin illetlerinin -gizli kusurlarının- bilinmesine, ya da sahîh li-gayrihî/başka rivâyetlerle desteklenerek sahîh olan hadis derecesine ulaşan hadislerin bilinmesine yardımcı olan hususlardandır. Eğer hadis âlimlerinin hepsi bütün gayretlerini hadislerin sahîhini zayıfından ayırmaya ve tahkike verselerdi, bu muazzam hadis servetini ve rivâyet zincirlerini bize bu titizlikle nakledemezlerdi, ama yine de en iyi bilen Allah'tır. Bunun için Allah'ın dilediği bir kısım hadis âlimi müstesna, muhaddislerin büyük çoğunluğu kendilerini sadece rivâyete verdiler. Muhaddislerden bir kısmı ise hem hadis hıfzı ve rivâyetine hem de ricâl tenkidi ve tahkike yöneldiler. Bu çeşit âlimlerin sayısı ise pek azdır. *"Herkesin yöneldiği bir yön vardır. O halde hayırda yarışın* (el-Bakara 2/148). "[19]

Hadis tenkîdinde müteşeddid bir şahsiyet olarak nitelendirilen Muhammmed Nasıruddîn el-Elbânî'nin bu ifadesi, kanaatimizce bu konuda söylenebilecek mu'tedil, insaflı ve isabetli bir görüş olarak kabul edilmelidir. Zira erken dönem muhaddislerinin hadis râvîleri hakkındaki bilgileri güçlü olduğu için bir hadisi senediyle kitabında nakleden hadis âlimi, bu senedi zikretmekle o hadisin durumunu da açıklamış sayılıyor, böylece sorumluluğunun kalmadığını düşünüyordu. Hadisi senediyle nakleden ve râvîlerin isimlerini tanınacak şekilde belirten ilk dönem muhaddisleri, sened sayesinde üzerindeki ilmî sorumluluğun ortadan kalktığı görüşünde idiler. Nitekim İbn Hacer (v. 852/1449), bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Hicrî 200 yılından bu yana geçen yüzyıllarda muhaddislerin çoğunluğu, hadisi isnadıyla naklettikleri zaman, onun sorumluluğunu üzerlerinden attıklarına inanıyorlardı. "[20]

Muhammed Zâhid el-Kevserî (v. 1371/1952), *Makalât*'ında bu hususu şöyle açıklamaktadır:

---

[18] el-Hatîb, *Iktidâ'u'l-'ilmi'l-amel*, thk. Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, V. baskı, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî 1404/1984, s. 5.

[19] Hatîb, *a. g. e.* , aynı yer.

[20] Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, I. baskı, Haydarâbad 1330/1913, III,75.

"Mevzû hadisi zikredip sükût edenlerin bu tavrı kesinlikle bu hadisi "sahîh" kabul ettikleri anlamına gelmez. Çünkü selef âlimleri bâtıl haberi senediyle zikrettiklerinde seneddeki râvînin durumu açıkça bilindiği için üzerlerindeki sorumluluğun kalktığına inanırlardı. "[21]

'Ulûmu'l-hadîs adlı eserinde *"müsned"* ismiyle anılan bazı eserleri ve müelliflerini zikreden İbnü's-Salâh (v. 643/1245) *müsned* müellifinin, hadisi üstadından aldığı şekilde naklettiğini, hadisin senedini incelemeye tâbi tutmadığını, sened ve metin incelemesini ihtisas ehline bıraktığını ifade etmektedir:

"Müsnedler, kendileriyle ihticac olunması (hüccet ve delil sayılması) ve nakledilen hadislerin kabulü konusunda beş temel hadis kaynağına mülhak değildirler (yani beş temel hadis kaynağı ile aynı kategoride kabul edilemezler). Müsned müelliflerinin âdeti, her sahâbînin müsnedinde o sahabînin hadislerinden kendilerine nakledilen hadisleri, hadisin ihticâc edilebilir (makbûl hadis) olmasına bağlı kalmaksızın senediyle tahric etmeleridir," demiştir.[22]

"Müsned" ismiyle anılan kitabın müellifinin amacı, ismi verilen sahabînin hadislerini kendi hocalarından duyduğu şekliyle nakletmekle yetinmek, herhangi bir incelemeye tâbi tutmamaktır. Erken dönem muhaddislerinin bu uygulamalarının sebebi olarak; *"Hadisi senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur* /من أسند لك فقد أحالك" şeklindeki kuraldan söz edilmiştir. Bu kural, hadisi mutlaka senediyle nakletmenin gerekli olduğunu, senedde zikri geçen râvîleri inceleme ve dolayısıyla hadisin kabul ve red açısından güvenilirlik derecesini tespit etme görevi, hadisi nakleden kişi tarafından yerine getirilmezse, bu incelemenin muhatap kişi tarafından yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu kurala göre; râvînin ya da müellifin bir hadisi senediyle nakletmesi yeterlidir, dolayısıyla hadis senediyle nakledildiğinde ilmî sorumluluk râvîden muhatabına geçmekte, râvî senediyle naklettiği hadis dolayısıyla sorumlu olmamaktadır.

Hadisi senediyle zikredip derecesini belirtmeme geleneğinin sebepleri konusunda birçok ihtimalden söz edilebilir. Meselâ: râvî ya da müellif, o hadisi naklettiği anda müsait olmayabilir, bu sebeple hadisin derecesini bir başka zamana erteleyebilir. Rivâyet anında hadisin derecesi hakkında söz etmek konunun dağılmasına sebep olabilir. Râvî veya müellif, hadisin senedinde geçen râvîler hakkında cerh ve ta'dîl kitabı telif etmiş veya telif edecek olması sebebiyle bu görevi ertelemiş olabilir. Müellif, hadisin senedindeki râvîler hakkında derinliğine bilgi sahibi olmadığı için bu konuyu ihtisas erbabına havale etmiş olabilir. Ayrıca naklettiği her hadis ve her râvî hakkında naklettiği anda bilgi sahibi olmak her müellife nasip olmayabilir. Erken dönemde bu ve benzeri ihtimallerden birinin veya birkaçının vârid olması sebebiyle, hadis

---

[21] Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Makalât,* Kahire: Matbaatü'l-Envâr 1373/1953, s. 312, 461.

[22] İbnü's-Salâh, *Ulumu'l-hadîs*, s. 27

âlimleri hadisi sadece senediyle nakletmekle yetinmiş olabilirler.

Hadis makbûl (sahîh veya hasen) ise böyle bir hadisin derecesinin belirtilmesi gerekli değildir. Ancak 'makbûl olmayan' bir hadisin sadece senediyle ve metniyle nakledilip derecesi hakkında sükût edilmesinde ilmî sorumluluk bulunmaktadır.

Makbul olmayan hadisler durumlarına göre;

(a) Zayıf hadislerin senedleriyle zikredilip sükût edilmesi;

(b) Mevzû olduğu bilinen hadislerin senedleriyle zikredilip sükût edilmesi ve

(c) Merdûd İsrâiliyyâttan olduğu görülen rivâyetlerin senedleriyle zikredilip sükût edilmesi şeklinde üç ayrı başlık altında incelenecektir.

a. Zayıf Hadislerin Senedleriyle Zikredilip Sükût Edilmesi

Hadislerin senedleriyle zikredilip sükût edilmesi ve derecelerinin belirtilmemesi şeklinde ilk dönem hadis âlimleri arasındaki yaygın uygulama, "makbûl" hadisler yanında "zayıf" hadisler için de aynen uygulanmıştır. İlk dönem hadis âlimlerinden Abdurrahman b. Mehdî (v. 198/813) ahlak ve fezâil bâbındaki hadislerin senedlerini incelemede müsamahakâr davranıldığını ifade etmiş;:

> "Sevap, ceza ve faziletli ameller konusunda isnadlarda kolaylık gösterdik, bu isnadlarda geçen râvîler hakkında hoşgörülü davrandık. Helâl-haram ve hükümler konusundaki isnadlarda ise çetin davrandık ve bunların ricâlini derin incelemeye tabi tuttuk,"[23] demiştir.

Yine ilk dönem hadis âlimlerinden Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân da (v. 198/813) zayıf bazı râvîlerin tefsir konusundaki rivâyetlerinin selef âlimleri tarafından kabul edildiğini ifade ederek;

> "Selef âlimleri hadiste güvenilir saymadıkları Leys b. Süleym, Cüveybir b. Sa'îd, Dahhâk b. Müzâhim, Muhammed b. Sa'îd el-Kelbî gibi ricâlin rivâyetlerini tefsirde kolaylıkla kabul ettiler. Bunların hadis rivâyetleri hoş karşılanmaz ama onlardan tefsir yazılır,"[24] demiştir.

İbnü's-Salâh; uydurma hadisleri durumunu belirtmeksizin nakletmenin kesinlikle caiz olmadığını; zayıf hadisleri nakletmenin ise ancak akâid ve ahkâm dışındaki konularda caiz olduğunu şöyle ifade etmiştir:

> "Hadis ehline ve başkalarına göre Allah'ın sıfatları, helâl ve haram gibi şer'î hükümler dışındaki isnadlarda kolaylık göstermek ve mevzû hadis dışındaki zayıf hadisleri, zayıf olduğunu açıklamaksızın rivâyet etmek caizdir. "[25]

---

[23] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn eş-Şafiî, *Delâ'ilü'n-nübüvve,* thk. Abdül-Mu'tî Kal'acî, I. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 1408/1988, I, 35.

[24] Beyhakî, *a. g. e,* aynı yer.

[25] İbnü's-Salâh, *Ulumu'l-hadîs,* s. 103; Sehâvî, *Şerhu't-Takrîb,* s. 178; Süyûtî, *Tedrîb:* I,345.

İbnü'l-Kayyim (v. 751/1349), konusunda bir başka hadisin bulunmadığı durumlarda zayıf hadisle amel edilebileceği şeklindeki görüşü; "imamların çoğunluğunun görüşü" olarak nakletmiştir.[26] Sehâvî'ye göre;[27] Abdurrahmân b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Abdullah b. Mübârek, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne gibi birçok muhaddis, ahlâk ve fezâil babında zayıf hadislerin naklini caiz görmüşlerdir. Ahmed b. Hanbel, konusunda bir başka hadis yoksa zayıf hadisle amel etmiş, Ebû Dâvûd da ona tabi olmuş ve ikisi de zayıf hadisi kıyasa tercih etmişlerdir. Öte yandan, Ebû Gudde ise zayıf hadisleri nakletmenin erken dönemden itibaren yadırganacak bir uygulama olmadığını şöyle ifade etmektedir:

"Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce gibi tenkit ehli ilk dönem münekkid hadis imamları ve onların asrında yaşayan bu tabakadaki muhaddisler, amel ve ihticâc için telif edilen kitaplarında zayıf hadisleri zikrediyorlar, zayıf hadisleri zikretmekten sakınmıyorlar ve bunu yadırganacak bir uygulama olarak görmüyorlardı. "[28]

Hatta İbn Abdilberr, delil olarak kabul edilmese de isnadı zayıf olan hadislerin reddedilmeyeceğini, durumunun bilinmesi için nakledilebileceğini ifade etmiş, 'isnadı zayıf' bir hadisi zikrettikten sonra;

"Bu, zayıflık bulunan ve hüccet olmayan bir isnaddır. Fakat biz bilinmesi için bu hadisi zikrettik. Zira zayıf hadis, kendisiyle ihticâc olunmasa (delil olarak kabul edilmese) bile reddedilmez. İsnadı zayıf nice hadis vardır ki, manası sahîhtir" demiştir.[29]

Muasır hadis âlimlerinden Halîl İbrâhim Mulla Hâtır (d. 1355/1938) *Hutûratü müsâvâti'l-hadîsi'd-da'îf bi'l-mevzû* adlı eserinde şöyle demiştir:

"Hadis imamları, zayıf hadisi rivâyet etmenin ve kitaplarında nakletmenin caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu meselede muhâlif olan birini bilmiyorum. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'leri dışındaki temel hadis kitaplarında zayıf hadislerin bulunması, hatta müelliflerinin bunu açıkça ifade etmeleri bunun en açık delilidir. "[30]

Erken dönem hadis imamları, zayıf hadis ile mevzû hadis için aynı hükmü vermemişler, bu iki çeşit hadisi iki ayrı kategoride değerlendirmişlerdir. Zayıf hadislerin ahlâk ve fezâil konusunda delil olabileceği görüşü muhaddislerin büyük çoğunluğu tarafından genel kabul görmüş, ancak mevzû hadisler tamamen reddedilmiş, durumunu açıklamaksızın mevzû hadis nakledilmesinin

---

26 İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr ed-Dımaşkî, *İ'lâmu'l-muvakkıîn an Rabbi'l-âlemîn*, Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, Kahire,1388/1968, 1/30

27 Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*: I, 288.

28 Leknevî, *Zaferu'l-emânî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, III. baskı, Beyrut, 1416/1996, s. 186 dipnot.

29 İbn Abdi'l-Berr, *et-Temhîd:* I, 58.

30 Halîl b. İbrâhim Mulla Hâtır el-Azzamî, *Huturâtü müsâvâti'l-hadîsi'd-da'îf bi'l-mevzû*, I. baskı, Cidde: Dâru'l-Kıble 1428/2007, s. 35.

haram olduğu kesin bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu konuda Beyhakî (v. 458/1066) şöyle demiştir:

> "Hadis uydurmacılığı ve yalancılıkla bilinen "metrûk" râvîlerin rivâyetleri, bu rivâyetlerin çürüklüğünü belirtmek dışında dini hiçbir konuda kullanılamaz. Ancak rivâyetinde çok hatalı olması ve hafıza zayıflığı ile bilinen ya da meçhul olup güvenilirliği ve kabul şartları sabit olmayan ancak hadis uydurmacılığı ile suçlanmayan "zayıf" râvîlerin rivâyet ettikleri hadisler ise dinî ahkâm ilgili olmayan dua, tergîb, terhîb, tefsîr ve megâzî ile ilgili konularda kullanılabilir, ama fıkhî hükümler hakkında kullanılamaz. Bu vasfa sahip olan kimselerin hâkim huzurundaki şahitlikleri de kabul edilemez. "[31]

Bütün bu ifadeler, "çok zayıf" değil fakat "zayıf" olan hadislerin derecesi hakkında sükût etmenin caiz kabul edildiğini göstermektedir. Zayıf hadislerin sadece senedleriyle nakledilmesi ve derecelerinin belirtilmemesi uygulamasına şiddetle karşı çıkan ve bunu kötü bir âdet olarak niteleyen ilim erbabı da bulunmaktadır.

Meselâ muâsır müelliflerden Muhammed b. Emîn Bû-Habze el-İdrisî el-Mağribî (d. 1360/1932), Ebû Tâhir es-Silefî'nin (v. 576/1180) *Mu'cemü's-sefer* adlı eserinde zaman zaman garip bir nükte, nâdir bir rivâyet ya da rivâyetle ma'rûf olmayan bir râvî hakkında söz ederken bazı zayıf veya mevzû hadisleri senediyle zikredip naklettiği hadisin derecesi hakkında sükût etmesini şiddetle eleştirmektedir. Bû-Habze, Ebû Tahir es-Silefî'nin âdetinin "kötü bir âdet" olduğunu, yalan ya da çok zayıf olduğunu bile bile bir hadisi rivâyet etmenin ve bunu Allah Resûlü'ne nisbet etmenin Allah nezdinde hiçbir mazeretinin olamayacağını ifade etmekte, bu konuda dile getirilen ". . من أسند لك" ilkesi hakkında ise, bu rivâyeti nakleden niçin kendisi incelemiyor da başkasına havale ediyor? diyerek hayret etmekte ve Ebû Tâhir es-Silefî'nin adı geçen kitabında zikrettiği mevzû hadislerden birini örnek olarak zikretmektedir.[32]

Bû-Habze'nin mevzû hadisler hakkındaki sükût etmek üzere kullandığı "kötü âdet" ifadesine katılmamak mümkün değildir. Zira mütekaddimûn dönemi hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul gören "Bir hadisi sana senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur" ilkesi, mevzû hadisler için uygulandığında gerçekten Bû-Habze'nin ifade ettiği üzere "kötü âdet" olarak nitelendirilebilir. Ancak zayıf hadisler konusunda durum farklıdır. Zayıf hadisleri sadece senediyle nakletmenin "kötü bir âdet" ya da "çirkin bir davranış" diye nitelendirilmesi, Allah Resûlü'ne yalan hadisi nisbet etmeme konusunda ilim erbabı arasında tarih boyunca en hassas ve en titiz grup olarak tescil edilen hadis âlimleri için özellikle erken dönem hadis âlimleri için "çok sert" bir ifade olarak kabul edilmelidir.

---

[31] Beyhakî, *Delâil:* I, 33.

[32] Ebu'l-Fadl Ömer b. Mes'ûd el-Hudûşî el-Mağribî (doğ. 1932), *Delîlü'l-felâh fî ma'rifeti ba'zı elfaz'ıl-mustalah*, Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye 1431/2010, s. 420.

Hadis âlimlerinin hadis ezberleme, hadis râvîlerinin durumlarını inceleme ve hadis metinlerini nakletme konusunda gösterdikleri titizlik ve hassasiyetleri ilim tarihinde daima takdirle yâd edilmiştir. Tenkîd, tahkîk ve tesebbüt konusunda titiz olan muhaddisler, hassas ilmî emanet ölçülerini muhaddis yakınları ve arkadaşları hakkında bile uygulamışlardır.

Mevzû hadislerin yaygınlaşmasını önleyici tedbirler arasında konunun mütehassısı olan muhaddisler tarafından özellikle mevzû hadisleri derleyen müstakil eserler telif edildiği bilinmektedir. Hadis âlimleri mevzûât edebiyatı içerisinde yer alan bu eserlerinde, *asılsız, münker, bâtıl* ve *mevzû h*adisleri özel bir incelemeye tabi tutmuşlardır.[33]

Sıhâh ve *Sünen* kitapları gibi ilk dönem hadis kaynaklarının, seviyesi üstün belirli bir ilim ehli için; *Fezâil, Tergîb ve Terhîb* kitaplarının halk kitleleri için telif edildiği bilinmektedir. Hadis ilmi hakkında alt yapısı güçlü olmayan avamdan herhangi birinin hadislerin senedleriyle nakledip derecelerinin zikredilmediği ilmî bir eseri okuyup ihtisas erbabına sormadan bu eserde nakledilen herhangi bir rivâyeti incelemeksizin sahîh veya makbûl kabul etmesi ya da acımasız eleştiride bulunması durumunda; kınanacak olan, bu eseri telif eden ilim ehli değil, bu eserde izlenen ilmî usûlden habersiz olan ve bilgisizliğinin farkında olmayan kişidir. Cahil okuyucunun yanlış anlayışından dolayı kitap müellifi sorumlu tutulamaz.

Hadis âlimleri arasında "hadisin sadece senediyle nakledilip kabul ve red açısından derecesinin belirtilmemesi" şeklindeki bu metodun yaygın olarak benimsenmesinin çeşitli makul ve makbul sebepleri bulunmaktadır. Bunlar arasında farklı tarîklerin birbirlerini takviye etme ihtimalinin bulunması, müellifin hadis tariklerini bir arada toplama ve inceleme fırsatını bulamaması, hadislerin incelenmesini daha sonraya bırakması veya bu konuyu daha ehil ilim ehline havâle etmesi gibi sebepler yer almaktadır. İlk dönem muhaddislerinin sened konusundaki hassasiyetleri ve râvîleri bütün yönleriyle tanıma konusunda harcadıkları üstün gayretleri tarihî bir gerçek olarak kabul edilmektedir. O dönem ilim ehli için bu kural, âlimler arasında genel-geçer bir kural olabilir. Hatta açıkça bilinen hususların ilim erbabı arasında defalarca tekrarlanması gereksiz bile görülebilir. Hâlbuki hadis ricâli hakkında yeterli bilgiye sahip olamayan sonraki nesiller hakkında aynı şeyi söylemek mümkün

---

[33] Mezûât edebiyatı için bkz: Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzû'âtü'l-kübrâ*, Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât*, İbnü'l-Irâk, *Tenzîhü'ş-şerî'a*, İbnü'd-Deyba', *Temyîzü't-tayyib mine'l-habîs*, İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, İbnü'l-Kayyim, *el-Menâru'l-münîf*, Kavukçî, *el-Lü'lü'ü'l-marsû' fî-mâ lâ Asle lehû ev bi-aslihî Mevzû'*, Beyrûtî, *Esne'l-metâlib fî hadîs muhtelifeti'l-Merâtib*, Sâgânî, *Risâletü'l-mevzû'ât*, Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehadisi'l-mevzû'a*, Süyûtî, *Zeylü'l-mevzû'ât*, Semhûdî, *el-Gammâz ale'l-Lemmâz*, Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmu'a*, Zâfir el-Ezherî, *Tahzîru'l-müslimîn mine'l-ehâdîsi'l-mevzû'a alâ seyyidi'l-murselîn*.

değildir. Râvînin ismini duyar duymaz onun hadis ilmindeki yeri hakkındaki olumlu-olumsuz kanaatini derhal ifade eden münekkit ve muhakkik muhaddislere erişemeyen, hadis râvîleri hakkında derin bilgiye sahip olmayan sonraki nesiller hadislerin senedlerinden doğru bir hüküm çıkaramayacaklardır.

Ricâl ilmine duyulan ilginin giderek zayıflaması, cerh ve ta'dîl hakkında bilgi yetersizliği, erken dönem hadis veya tefsir müelliflerinin eserlerine aldıkları bütün rivâyetlerin delil olarak kabul edilmesi şeklindeki yanlış düşüncenin yaygınlaşması sonucu hadislerin sadece senedleriyle nakledilmesi artık yeterli olmayacaktır.

b. Mevzû Hadislerin Senedleriyle Zikredilip Sükût Edilmesi

Hadislerin senedleriyle zikredilip dereceleri hakkında sükût edilmesi metodunun uygulandığı en tehlikeli alan mevzû hadisler alanıdır. Zira konu mevzû hadisler olunca, bunun sorumluluğu çok ağır olmaktadır. Nitekim hadis âlimlerine göre mevzû hadisi rivâyet etmek helâl değildir.[34] Bu konuda Peygamberimiz (s. a. v.) şöyle buyurmaktadır: *"Benden yalan olduğunu bilerek benden bir söz nakleden kimse yalancılardan biridir. "*[35] Mevzû hadis rivâyet etme konusunda senedin zikredilmesinin yeterli olamayacağı ve Allah Resûlü'ne bile bile mevzû hadis izafe edilmesi konusunda sessiz kalınamayacağı ve mevzû hadis naklinde hadisin senediyle zikredilmesi "açık beyan" sayılamayacağı için bunun yeterli olmadığı gayet açıktır.

Mevzû hadisler konusunda müteşeddid tavır benimseyen âlimler arasında zikredilen İbnü'l-Cevzî (v. 597/1201) kitaplarında mevzû hadislere yer verip sükût eden hadis âlimleri hakkında şöyle demiştir:

> "Muhaddislerin büyük çoğunluğunun ilmî açgözlülüğü buna sevk etmektedir. Zira bâtıl da olsa hadislerini gündemde tutmak etmek onların âdetidir. Bu da onların çirkin bir davranışıdır. "[36]

İmam Zehebî de (v. 748/1347) mevzû hadisi senediyle de olsa durumu açıklanmaksızın nakledilmesini eleştirmekte, mevzû hadislerin senedleriyle de olsa zikredilmesini "büyük günah" olarak nitelemektedir.

İbn Mende (v. 395/1005) ile Ebû Nu'aym (v. 430/1029) arasındaki şahsî ihtilafı değerlendiren İmam Zehebî;

> "Bu iki zâtın birbirleri hakkındaki sözlerini kabul etmiyorum. Bilakis her ikisi de bana göre "makbûl" kişilerdir. Ancak ben, bu iki zatın mevzû hadisleri sükût ederek zikretmelerinden

---

[34] İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs, s.* 98; Süyûtî, *Tedrîb:* I, 316; Sehâvî, *Fethu'l-mugîs:* I, 253; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbe,* s. 453.

[35] Müslim, Mukaddime 1.

[36] Sehâvî, *Fethu'l-mugîs:* I,254.

daha büyük bir günahlarını bilmiyorum, demiştir.[37]

Sehâvî de, ilk dönemlerde muhaddislerin büyük çoğunluğu tarafından uygulanan "hadisin senediyle zikredilip derecesi hakkında sükût edilmesi" metodunun artık geçerli bir metot olarak kabul edilemeyeceğini, özellikle mevzû hadisler söz konusu olduğunda bu sorumluluğun ortadan kalkmayacağını şöyle ifade etmektedir:

> "Hicrî 200 yılından itibaren geçmiş asırlarda özellikle Taberânî, Ebû Nu'aym ve İbn Mende gibi muhaddislerin pek çoğu bu şekilde davransa da içinde bulunduğumuz çağda hadisi senediyle nakletmekle yetinmek, sakındığımız şeyden/hadis uydurmacılığından emin olamadığımız için, üzerimizdeki bu sorumluluğu kaldırmaz. Zira önceki âlimler hadisi isnadıyla naklettikleri zaman, onun sorumluluğunu üzerlerinden attıklarına inanıyorlardı. "[38]

c. İsrâiliyyât Haberlerinin Naklinde Farklı bir Titizlik Gösterilmesi

Senediyle nakledilen hadisler arasında İsrâiliyyât önemli yer tutmaktadır. İsrâilî kaynaktan, ehl-i kitaptan nakledilen olaylar veya hikâyeler anlamındaki *İsrâiliyyât,*[39] İslâm âlimlerince üç ayrı kategoride değerlendirilmiştir:

a. Kur'ân ve sahîh hadislerde nakledilen, Benî İsrâil haberleri "kesin makbul" haberlerden sayılır.

b. Kur'ân ve sahîh hadislere aykırı olan İsrâiliyyât haberleri de "kesin olarak reddedilmiştir. "

c. Kur'ân ve sahîh hadislere aykırı olmayan İsrâiliyyât haberleri hakkında "çekimser" davranış hâkim olmuştur. Bu çeşit haberler ne doğrulanmalı, ne de yalanlanmalıdır.[40]

---

37 Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânü'l- i'tidâl fî nakdi'r-ricâl,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. , I,111.

38 Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*: 1/254

39 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, Beyrut 1408/1988, I,4; Zehebî, *İsrâiliyyât:* 35-41; Remzi Muhammed Na'nâa, *el-İsrâiliyyât ve eseruhâ fî kütübi't-tefsir,* Dımaşk: Dâr'ul-Kalem, 1390/1970 http://www. archive. org/details/İsrâilat_tfseer_pdfbook_ara (erişim tarihi: 01. 05. 2011), s. *71;* İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1968, s. 65; Özcan Hıdır,"Yahudi Kültürünün Hadislere Etkisi İddiaları Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* (*HTD*), İstanbul 2005, III/1, s. 7-38 http://www. hadisevi. com/2005-1/index-t. htm (erişim tarihi: 01. 05. 2011),

40 Zehebî, *İsrâiliyyât:* 35-41; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâliyyât ve'l-mevzû'ât fî kütübi't-tefsîr,* IV. bsk. , Kahire Mektebetü's-Sünne 1408/1988, s. 106; *Na'nâ'a, İsrâiliyyât,* s. 71; Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu,* s. 65; İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyyât", *DİA*, XXIII, 198; Abdülhamit Birışık, "İsrâiliyyât", *DİA*, XXIII, 199; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1979, s. 10.

Dolayısıyla İsrâiliyyât haberlerinin değerlendirilmesinde metin ve senedlerin dikkatle incelenip hassasiyetle hüküm verilmesi çok daha fazla önem kazanmaktadır. Günümüzdeki muharref Tevrat ve İncil'lerde Kur'ân ve sahîh hadislerle uyumlu ortak noktalar bulunduğu gibi; Tevrat ve İncil'lerde Kur'ân ve sahîh hadislere ters düşen pek çok husus yer almaktadır. Kur'ân ve sahîh hadislere ters düşmeyen konular hakkında ise sükût edilmelidir.

İsrâiliyyât ile ilgili haberlerdeki "güvensizlik" problemi nedeniyle, bu haberlerde sadece senedin değerlendirilmesi yeterli görülmemiş, İsrâiliyyâtla ilgili hadis metninin de Kur'ân ve sahîh hadisler çerçevesinde konunun mütehassısı İslâm âlimlerince değerlendirilmesi gerekli görülmüştür.

Tefsirlerin birçoğunda özellikle rivâyet tefsirlerinde az önce belirtilen her üç çeşit İsrâiliyyât haberlerinin yer aldığı bilinen bir gerçektir. Müfessir İbn Kesîr (v. 774/1373) bu konuda şöyle demiştir:

> "Selef müfessirlerinden birçoğu, sonraki müfessirlerden de bir grup Kur'ân-ı Mecîd'in tefsirinde ehl-i kitabın kitaplarından çokça nakilde bulunmuşlardır. Hâlbuki müfessirlerin ehl-i kitabın haberlerine ihtiyaçları yoktu. Hamd ve minnet sadece Allah'adır. "[41]

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı kitabının mukaddimesinde; "Biz, İsrâiliyyâttan sadece şârî'in nakline izin verdiği, Allah'ın Kitâbı'na ve Resûlü'nün Sünneti'ne aykırı olmayan, ne doğrulanan ne de yalanlanan ehl-i kitap haberleri dışındaki asılsız rivâyetleri zikredecek değiliz,"[42] dediği ve İsrâiliyyâtı nakletmekten sakındığı halde; maalesef bazen *Tefsîr*'inde garîb İsrâiliyyât haberlerinden bazılarını zikretmekte, ardından da hiçbir yorum yapmamaktadır. Nitekim bu çelişkiye Zehebî de işaret etmektedir.[43] Zehebî'ye göre; tefsirler içerisinde İsrâiliyyât rivâyetlerini değerlendirip tahlil etme ve doğrularını yanlışlarından ayırma konusunda İbn Kesîr en güçlü müfessir kabul edilmiş, *el-Muharreru'l-vecîz* sahibi İbn Atıyye (v. 542/1147) ile *el-Bahru'l-muhît* müellifi Ebû Hayyan (v. 745/1344) ise İsrâiliyyâtı tenkid etme konusunda İbn Kesîr'e yakın müfesirler olarak değerlendirilmiştir.[44]

İsrâiliyyât haberlerine aşırı derecede muhalif olan müfessirler arasında *Rûhu'l-me'ânî* sahibi Âlûsî (v. 1270/1854), önemli bir yere haizdir. Âlûsî, Kur'ân'a ve sahîh hadislere ters düşen İsrâiliyyât haberlerini reddetmede oldukça şiddetli ve sert ifadeler kullanmaktadır.[45]

Müfessir Hâzin'in *Tefsir*'indeki İsrâiliyyât haberlerini inceleyen 'Iyâde el-

---

[41] İbn Kesîr, *Tefsir:* IV, 19.

[42] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* Kahire: Matbaatü's-Saade 1351/1944, I, 6.

[43] Zehebî, *İsrâiliyyât, s.* 107, Dipnot 2.

[44] Zehebî, *İsrâiliyyât,* s. 108, dipnot 1.

[45] Zehebî, *İsrâiliyyât,* s. 136.

Kübeysî, Hâzin'in İsrâiliyyât haberlerinin nakli konusunda titiz davrandığına, ancak *Tefsir*'inde asılsız İsrâiliyyâtttan bir kısmı reddedilirken, bir kısmı hakkında açık hüküm verilmediğini ifade etmiştir.[46] Bunun sebepleri arasında, müfessirlerin, makalemizin konusunu teşkil eden *"Hadisi senediyle nakleden ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur/*من أسند لك فقد أحالك" şeklindeki geleneksel kurala bağlılıkları da bulunmaktadır.

Muhammed Muhammed Ebû Zehv (v. 1403/1983): "İsrâiliyyâtı nakleden müfessiri mütercime benzetmiş;

> "Güvenilir bir mütercim, başka bir dilde yazılmış eser hakkında sizi bilgilendirir. Bu amaçla doğru-yanlış her şeyi size tercüme eder. Bu durumda doğru ve yanlışlar tercüme edene değil, asıl kitaba nispet edilir,"[47] demiştir.

Kevserî (v. 1371/1951) de müfessirlerin Kur'ân'ın haber verdiği hususların bazı yönleri açıklamada faydalı olacağı düşüncesiyle Yahudilerden ve başkalarından kendilerine ulaşan bilgileri derleyip topladıklarını, bu haberlerin gelecek nesillere ulaşmasını arzu ettiklerini, Ku'rân'ın özlü olarak anlattığı bazı konularda bu haberlerin faydalı olacağını düşünerek bazı İsrâiliyyât haberlerini naklettiklerini ifade etmekte ve şöyle demektedir:

> "Müfessirler bu rivâyetlerin tenkidini daha sonraki münekkidlere bıraktılar. Bu haberleri Müslümanların bunları gerçek olarak kabul etmeleri, incelemeksizin sahîh olarak telakkî etmeleri için nakletmediler. Gayesi, bu olduğu müddetçe İsrâiliyyâtı nakleden kimse kınanamaz. "[48]

Dr. Zehebî ise, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*'da şöyle demiştir:

> "Müfessir Taberî, naklettiği her rivâyette senedi baştan sona tamamıyla zikretmekte, böylece sorumluluktan kurtulmuş olmaktadır. Biz ise senedlere bakmalı ve rivâyetleri incelemeliyiz. "[49]

Tefsirlerinde İsrâiliyyât haberlerini nakleden birçok müfessir, bu haberlerden Kur'ân'a uygun olanları nakletmek ve Kur'ân'a muhalif olanları reddetmekle isabetli davranmış; ancak bir kısım asılsız ve bâtıl İsrâiliyyât haberleri nakletmekten kurtulamamışlardır. Maalesef birçok tefsirde asılsız ve bâtıl İsrâiliyyât haberleri hiçbir yorum yapılmaksızın ve hiçbir hüküm verilmeksizin aynen nakledilmiştir. Müfessirin; asılsız İsrâiliyyât haberleri hakkında herhangi bir yorum yapmaksızın, bir hüküm vermeksizin sükût etmesi, bu asılsız rivâyetleri "kabul etmiş" anlamına gelebileceği için "vahim" bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Mukâtil, Vâhıdî ve Sa'lebî bu konuda en çok

---

[46] Kübeysî, *Tefsîru'l-Hâzin ve'l-İsrâiliyyât*, s. 37.

[47] Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1378/1958, s. 178.

[48] Kevserî, *Makâlât*, s. 34.

[49] Zehebî, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn:* 1/215

tenkit edilen müfessirlerdendir.

Zehebî'ye göre; İbn Cerîr et-Taberî, hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerindeki derin ilmine rağmen; dinin reddettiği ve aklın kabul etmediği birçok asılsız ve bâtıl haberleri *Tefsir*'inde rivâyet etmekte, sonra da bu haberlerin asılsız olduğunu ifade eden tek bir ifade kullanmamakta, sadece senedlerini zikretmekle yetinmektedir.[50] Meselâ, "Dâvûd aleyhisselâm'ın emrindeki komutanını onun güzel hanımı ile evlenmek için savaşa gönderdiği" şeklindeki asılsız, bâtıl, mevzû İsrâiliyyât haberini *Tefsir*'inde (Sâd 38/21–25) yedi ayrı tarîkten senedleriyle nakleden Taberi,[51] bu rivâyetlerde Dâvûd aleyhisselâm hakkında vasıfsız bir Müslüman için bile düşünülemeyecek çok ağır bir suçlama, bir iftira yer aldığı halde bu rivâyetler hakkında tek kelime etmemiştir.[52] Zehebî, Taberî'nin bu rivâyetler karşısında sükût etmesini eleştirmiş ve şöyle demiştir:

"İbn Cerîr et-Taberî, hikâyede geçen yalan ve iftiraya dikkat çekmemektedir. Taberî'nin; rivâyeti senedleriyle zikretmekle yetinmesi, bu gibi konularda atılan iftiraları çürütmek için yeterli değildir. İnsanlar içerisinde hadis senedleri hakkında hiç bilgisi olmayan pek çok kişi vardır. Yine insanlardan bir kısmı Taberî'nin *Tefsîr*'inde böyle bir rivâyeti gördüğünde bunu doğru ve gerçek zannedebilir ve Hz. Dâvûd aleyhisselâm'a nisbet edilen yalanı kendisinin yapmasını mübah görebilir. "[53]

Zehebî'nin Taberî'ye yönelik bu tenkitleri yerinde ve gayet isabetli tenkitlerdir. Zira bu uydurma, asılsız İsrâilî hikâye, *el-Livâu'l-İslâmî* dergisinde doğruymuş gibi nakledilmiş, üstelik yazının sonunda ayrıntılı bilgi için tefsir kitaplarına başvurulması tavsiye edilmiştir. Daha sonra Ali Huşeyş bu makaleye verdiği ilmî cevabıyla bu uydurma haberi şiddetle reddetmiştir.[54] Hatta daha da garip ve üzücü olanı, Süyûtî'nin gerek *ed-Dürru'l-mensûr*'da gerekse *Celâleyn Tefsiri*'nde; bu asılsız rivâyeti olumlu-olumsuz tek kelime yorum yapmadan nakletmesidir.[55] Buna karşılık bu İsrâilî rivâyeti,

---

50 Zehebî, *İsrâiliyyât, s.* 100

51 Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân,* Dâru'l-Maârif 1377/1957, X, 627 (Sâd 38/21–25; hadis No: 29859)

52 Bu bâtıl, asılsız, uydurma, İsrâilî rivâyet Tevrat'ta çirkin ifadelerle geçmektedir (bkz. 2. Samuel, 11/9–13).

53 Zehebî, *İsrâiliyyât*, s. 104.

54 Ali b. İbrâhim el-Huşeyş el-Mısrî, "Kıssatu nebiyyillâh Dâvûd aleyhisselam ve'n-na'cetü'l-vâhıde", *el-Muhtaru'l-İslâmî/Islam Select)*, http://www. İslâmselect. net/mat/5430 (erişim tarihi: 01. 05. 2011) bkz. "Ente tes'elü ve'l-İslâmu yücîb", *el-Livâu'l-İslâmî*, Kahire, sayı 305, s. 8.

55 Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, Tahran: el-Matba'atü'l-İslâmiyye 1377/1957, (Sâd Suresi 38/21-25) VIII, 156; *Tefsiru'l-İmâmeyn el-Celîleyn el-Celâleyn*, Celâlüddîn Ahmed b. Ebû Bekr ve Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, thk. Ahmed Hâlid Şukrî, onuncu bsk. , Dımaşk: Dâru İbn Kesîr 1419/1998, (Sâd Suresi 38/21-25).

Tefsir'lerinde nakleden Fahruddîn er-Râzî,[56] İbn Kesîr,[57] Nesefî,[58] Hâzin gibi tahkik ehli müfessirler; kıssayı metin ve sened yönünden kesin delillerle reddetmişler, asılsız ve bâtıl olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Müfessir Nesefî (v. 710/1310),

> "Bu olay, büyük peygamberler bir yana; sıradan insanlara bile yakıştırılamayacak kadar yakışıksız asılsız bir haberdir" diyerek reddederken;

Müfessir Ali b. Muhammed el-Hâzin (v. 741/1341) *Lübâbu't-te'vil fî me'âni't-tenzîl* adlı tefsirinde; "Dâvûd aleyhisselam, kendisine nisbet edilen ve kendisiyle asla bağdaşmayan bu asılsız rivâyetle kesinlikle lekelenemez" başlığı altında bu konuyu incelemiş ve bu rivâyeti delilleriyle çürütmüştür.[59]

Muâsır ilim adamlarından Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Taberî'nin *Târîh*'inde İsrâiliyyât haberlerini nakletmekle yetinip dereceleri hakkında hüküm vermemesi şeklindeki tutumunu;

> "Haberleri incelemeksizin, süzmeksizin nakletmek tenkid ehli, basiretli bir âlime yaraşan bir durum değildir," diyerek eleştirmiştir.[60]

Dr. Zehebî ise; Taberî'nin *Târîh*'inde zikrettiği batıl İsrâiliyyât rivâyetleri zikretmesiyle benzeri rivâyetleri senediyle bile olsa *Tefsir*'inde zikretmesini farklı kategoride değerlendirmiş;

> "Taberî'nin *Târîh*'inde zikrettiği çirkin ve merdûd İsrâiliyyât için mazeret beyan etmesi kabul edilebilir ancak aynı mazereti senediyle bile olsa tefsirinde zikrettiği rivâyetler için söylemesini uygun göremem. Çünkü Allah'ın kitabının tefsiri bütün çirkinliklerden ve reddedilen haberlerden korunmalıdır, *Târîh* bu gibi İsrâiliyyâtı kaldırabilir ama Allah'ın kitabı bunları kaldıramaz. Hiçbir kimsenin Allah'ın kitabına bunları yüklemeye hakkı yoktur,"[61] demiştir.

Konuya şer'î sorumluluk açısından yaklaşan Kadı 'Iyâz (v. 544/1149) ise Peygamberimiz'in (s. a. v.) ve diğer peygamberlerin şan ve şerefini zedeleyen bâtıl rivâyetleri nakletme konusunda verilen hükümleri *vücûb, nedb, kerâhet ve tahrîm* olarak dört ayrı grupta mütalaa ederek; tanıtma, inkâr etme, reddetme, tenkid etme, bâtıl olduğunu ifade etme amacıyla olduğu takdirde bu çeşit

---

56 Fahreddin Muhammed b. Ömer el-Bekrî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Kahire: el-Matba'atü'l-Behiyye'l-Mısriyye 1357/1938, XXVI, 189.

57 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 31 (Sâd Suresi 38/21-25).

58 Hâfizu'd-dîn Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, Kahire: Matabiu'l-Emiriyye 1381/1962, IV,29-30 (Sâd Suresi: 38/21-25).

59 Alaüddîn Ali b. Muhammed el-Hâzin el-Bağdadî, *Lübabü't-te'vil fî me'âni't-tenzîl*, Kahire: Matba'atü'l-İstikâme 1381/1962, (Sad Suresi: 21-25) 6/38

60 bkz. Taberî, *Târîh*, I,24.

61 Zehebî, *İsrâiliyyât*, s. 162.

rivâyetleri nakletmenin vâcip olduğunu ifade etmekte[62] ve şöyle demektedir:

> "Allah Teâlâ; dini hakkında titiz davranıp haram olmayan ama şüpheli şeylerden sakınan takva sahibi selef âlimlerimize rahmetiyle muamele eylesin. Megâzî ve siyerle ilgili bu çeşit -asılsız- rivâyetleri kitaplarına almadılar. Bu haberleri rivâyet etmeyi uygun görmediler. Ancak çok çirkin olmayan ama tenkide değer pek az rivâyeti, bu rivâyetlerin durumlarını bilerek fütursuzca nakledenlere Allah'ın daha dünyada iken vereceği cezanın görülmesi için naklettiler."[63]

İsrâiliyyât konusunda çok titiz davranılması gerektiğini ifade eden İslâm âlimleri; Peygamberler hakkındaki çirkin iftiraları, uydurma haberleri ittifakla reddetmişler, bu konuda sükûtun caiz olmadığını ifade etmişlerdir.

III. Günümüzde Referans Olarak Hadisin Kaynaklarının Verilmesi, Muhatabın Sorumluluğunu Ortadan Kaldırır mı?

"Hadisi senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur/ من أسند لك فقد أحالك" şeklindeki geleneksel kural, günümüzde ilmî tartışmalarda sık sık rastlanan bir usul tartışmasının delillerinden biri olarak dile getirilmektedir.

Herhangi bir ilmî veride referans kaynağının belirtilmesinin yeterli olup olmadığı hep tartışılmıştır. Herhangi bir referans kaynağını açık ve net şekilde belirten araştırmacı ya da ilim adamının bu kaynağın verilerinin doğruluğunu ispat etmek zorunda olmadığını savunanların yanında; referans kaynağının güvenilirlik durumunun da aynı şekilde belirtilmesinin güven telkin etme açısından gerekli olduğunu savunanlar da olmuştur.

Makalemizin konusu olan geleneksel kuralı benimseyen birinci grup ilim adamları; araştırma, inceleme, açıklama, bilgilendirme ve aydınlatma görevini üstlenen ilim adamının sunduğu ilmî çalışma yanında kullandığı referans kaynaklarının her birinin doğruluğunu ve güvenilirliğini ispat etme yükümlülüğü olmadığını ifade etmişlerdir. Aksi takdirde bu durum ilmî çalışmayı yavaşlatacak, asıl çalışma gölgede kalacaktır. Referans kaynaklarının güvenilirliğinin kısaca değerlendirilmesi yeterli ve ikna edici olmayacak, derinliğine inceleme ise yeni bir çalışma konusu olacaktır.

Söz konusu kuralı kabul etmeyen ikinci grup ilim adamları ise sunulan her verinin, kullanılan her referans kaynağının güvenilir olmasını ve muhatap kitleye bu konuda yeterli ve tatmin edici bilginin verilmesinin önemini vurgulamış, aksi takdirde sergilenen ilmî çalışmanın arzulanan kabule layık

---

[62] 'Iyâz b. Mûsâ el-Kadî el-Endelusî, eş-*Şifâ bi-ta'rîfi hukûkı'l-Mustafâ*, thk. Üsame Rifâî, Nureddin Karaali ve arkadaşları, Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî ts., II,530.

[63] 'Iyâz, *eş-Şifâ:* II,535.

olmayacağını savunmuşlardır.

Tercih edilen bu ikinci görüşe göre; (a) özellikle günlük hayatında ya da hadislerde yalan söylediği tespit edilmiş "metrûk" râvîlerin naklettikleri mevzû rivâyetler ile Kur'ân ve sahîh hadislere aykırı olan asılsız İsrâiliyyât haberleri, ya hiç nakledilmemeli ya da senedleriyle nakledilse dahi mutlaka dereceleri belirtilmelidir; (b) çok zayıf olmayan zayıf hadisler, dereceleri belirtilmeksizin sadece senedleriyle nakledilebilir.

Hadis rivâyetinin doğruluğunu tespit ve teyit etmede titizlik (tesebbüt) örneği olarak ifade edilen bu görüş, hadis tarihi boyunca İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, hadis rivâyetindeki hassasiyet sebebiyle râvîler hakkındaki cerh ve ta'dîl kritelerine göre hadislerin dereceleri belirtilmiştir. Bu nezîh düşünce, tahrîc ilminin'[64] doğmasına ve gelişmesine sebep olmuştur. Bu konuda işaret edilecek bir başka husus, tarihte isnada verilen önem kadar günümüzde "hadis kaynağı" seçimine önem verilmesidir. Deylemî'nin *Müsnedü'l-firdevs* adlı kitabı, Sa'lebî ve Vâhıdî'nin *Tefsîr*'leri gibi[65] uydurma ve asılsız hadislerin çokça nakledildiği eserler yerine; genellikle makbul hadislerin yer aldığı temel hadis kaynakları tercih edilmelidir. Mustafa Karataş'ın da ifade ettiği üzere; "Bugün artık kaynağı belirtilmeyen ve sağlam kabul edilen klâsik hadis kaynaklarında yer almayan rivâyetlerin senedleriyle dahi zikredilmesi bir anlam taşımamaktadır. Bugün için isnadın yerini artık hadis kaynakları almış bulunmaktadır. Dolayısıyla geçmişte muhaddislerin isnad konusunda gösterdikleri çaba ve dikkat, bugün en azından hadis kaynağı seçiminde gösterilmelidir. "[66]

Kanaatimizce bu konuda izlenecek orta yol, muhâtap kitlenin ilmî durumunun dikkate alınması olmalıdır. İlmî çevrelere hitap eden çalışma ile konunun arka plânı hakkında bilgi sahibi olmayan halk kitlelerine hitap eden çalışmada izlenecek metot farklı olmalıdır. Konusunda derinleşen ilmî çevreler, referans kaynağının belirtilmesini bile bazen zâid/gereksiz görebilirler. Ârife işaretin kâfi olabileceğini, ilim erbâbı için en küçük bir işaretin yeterli olabileceğini söyleyebilirler.

Oysa bilgi kirliliğinin yaşandığı günümüzde yoğun bilgi ve belge bombardımanına muhatap olan geniş halk kitleleri, sunulan bilgi ve araştırma

---

[64] Tahrîc: Senediyle nakledilen hadisin aslî kaynaklarındaki yerini göstermek sonra da ihtiyaç anında mertebesini açıklamaktır. (bkz. Mahmûd et-Tahhân, *Usûlü't-tahric ve dirâsetü'l-esânîd*, III. bsk. , Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm 1401/1981, s. 12; Muhammed Mahmud Bekkâr, *Ilmu tahrîci'l-ehâdîs*, II. bsk. , Riyad: Dâru Taybe1417/1996, s. 12).

[65] Leknevî, *el-Ecvibe*, s. 109.

[66] Mustafa Karataş, "Hadislerde İsnad Sistemi", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2003, XXXIX sayı 4, sayfa 71–83, http://ktp. isam. org. tr/pdfdrg/D00033/2003_c39/2003_c39_4/2003_c39_4_KARATASM. pdf (erişim tarihi: 01. 05. 2011).

karşısında çok yönlü bir şekilde ikna edilmeye muhtaçtırlar. Konuyla doğrudan ilgisi bulunmayan kimselere sunulan ve referans kaynağı belirtilmeyen eserlerde 'güvensizlik' probleminin varlığı; bu ilmî çalışmanın yanlış değerlendirilmesine neden olabilecektir.

"Hadisin Senediyle Nakledilmesi İlmî Sorumluluğu Ortadan Kaldırır mı?"

Özet: Bu makalede; en azından hicri dördüncü asırdan itibaren hadis âlimleri arasında yaygın olan; "Bir hadisi sana senediyle nakleden kişi, ilmî sorumluluğu sana havale etmiş olur/ من أسند لك فقد أحالك" şeklindeki kadîm ilkenin ilmî değeri müzakere edilmekte; hadis senedindeki râvîlerin durumlarının iyi bilindiği dönemlerde bu kuralın geçerli olacağı, ama ricâl ilminin zayıfladığı sonraki dönemlerde hadisin kabul ve red açısından derecesinin açıkça belirtilmesinin gerekli olduğu, sadece senedi zikretmenin yeterli olamayacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte hangi dönemde olursa olsun "çok zayıf" ve "mevzû" hadisler ile Kur'an ve sahîh hadislere açıkça aykırı olduğu görülen "İsrâiliyyât" haberlerinde hüküm belirtmeksizin sadece senedle yetinmenin tehlikesi ve sorumluluğu üzerinde durulmaktadır. Günümüzde de hadisin referans kaynaklarının verilmesiyle ilmî sorumluluğun ortadan kalkmayacağı, hadis derecesi hakkında net ve açık ifadelerin kullanılmasının önemi ifade edilmektedir.

Atıf: Halil İbrahim KUTLAY, "Hadisin Senediyle Nakledilmesi İlmî Sorumluluğu Ortadan Kaldırır mı?", *Hadis Tetkikleri Dergisi* (*HTD*), IX/1, 2011, ss. 25–46.

Anahtar Kelimeler: İsnad, rivâyet, hadis tenkîdi, ricâl ilmi.